

Şehir Devletinden Başkente: Perinthos/Herakleia/Marmara
Ereglisi'nin Eskiçağda Şehir Devletinden Thrakia Eyaletinin ve Geç
Antik Devirde Europa Eyaletinin Başşehri Olma Konumuna Uzanan
Tarihinde Coğrafi Konumunun Oynadığı Rol

Mustafa H. Sayar*

Özet

Perinthos olağanüstü coğrafi konumuyla eskiçağın bütün önemli olaylarına sahne olmuştur. Marmara Denizinin kuzey sahilinde sonradan karaya bağlanmış bir adanın üzerinde kurulmuş Perinthos eskiçağın iki önemli kara ulaşım yolu olan Via Egnatia ve Via militaris (=Via diagonalis) kavşağı yakınında bulunmasının ötesinde Karadeniz ile Ege ve Akdeniz arasındaki deniz yolunun üzerinde önemli bir liman olarak yer almaktaydı. Herşeyden önce liman ve bu önemli liman şehrini Trakya ve Balkanlar ile bağlayan yollar bu şehrin çağlar boyunca çok kültürlü bir merkeze dönüşmesini sağlamıştır. Farklı bölgelerden gelen ve değişik diller konuşan insanların kendine özgü bir kültür ve sanat merkezine dönüşen şehir Trakya, Asya, Akdeniz ve Karadeniz arasındaki yolların kesiştiği yerdeki limanı sayesinde bölgenin en önemli ticaret şehri oldu.

Anahtar Kelimeler: Şehir Devleti, Başşehir, Ticaret, Tahkimat, Liman.

From City State to Capital: The Role of the Geographical Location in
Perinthos/Heraklia/Marmara Eregli's Transformation from Being a
City-state to the Capital of Thrakia Province and Europa Province in
Late Antiquity

Abstract

All the changes that took place throughout the history of Perinthos/Herakleia were due the harbour and due to the connections of the city with the Black Sea, the Aegean, the Mediterranean Sea and Anatolia and Egypt via the port

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE,
mhsayar@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6339-9002,
DOI: 10.37879/9789751756411.2023.3

and the roads passing through the city. Because of this position, a multicultural environment was formed in the city, where groups speaking different languages came from different regions. Since the Roman annexation of Thrace in AD 46, Perinthos had the primacy in the administration of the province, and it was organized as the capital of Thracia founded by Emperor Claudius. On October 13, 286, Perinthos was renamed as Herakleia, which is mentioned also as *Thracian Herakleia in Europe* or as *Herakleia near Thrace*. The province Europa was established by Diocletian, who divided the province Thrace into four smaller provinces in 293. Probably in 297 Herakleia became the capital of the newly founded province of Europa, administered by a *consularis*, until Byzantium became the capital of the Roman state with the name Constantinople in 330.

Keywords: Harbour, Capital, City-State, Trade, Fortification.

Şehir Devletinden Başkente: Perinthos/Herakleia/Marmara Ereğlisi'nin Eskiçağda Şehir Devletinden Thrakia Eyaletinin ve Geç Antik Devirde Europa Eyaletinin Başşehri Olma Konumuna Uzanan Tarihinde Coğrafi Konumunun Oynadığı Rol

Perinthos şehir devleti Propontis'in (=Marmara Denizinin) Samos adasından yola çıkarak ve kendilerine yeni bir yerleşim yeri arayan koloni kurucuları tarafından MÖ 7. yy. sonunda bir apoikia olarak kurulmuştur.¹ Deniz yoluyla gelen Samos'lular kıynın birkaç yüz metre güneyinde bulunan kayalık adanın kuzey yamacında aradıkları yerleşim yerine uygun bir mevki bulduklarından emin olarak buraya yerleşmeye başlamışlardır. Bu ada zaman içinde denizin taşıdığı zemin tortusu nedeniyle karayla birleşerek tombolo olarak tanımlanan bir yarımada dönmüştür.² Samos'tan gelenlerin buraya yerleşme kararı vermelerinde en önemli etken karaya ince bir toprak parçasıyla bağlanmış olan adanın doğu ve batısında gemilerin hava şartlarına göre güvenle demir atabilecekleri birer liman bulunmasıydı.³ Böylece gemiler rüzgar yönüne göre

1 Bk. Loukopoulou – Lajtar 2004, 919–921; Zahrnt 2015, 37; von Bredow 2000.

2 Plinius'un naturalis historia adlı eserinin IV. cildinde 47, 2'de verilen bilgiye göre Perinthos karaya 200 ayak (= yak. 60 m.) genişliğinde bir kara parçasıyla kıyıyla bağlantılıydı; «oppida Selymbria, Perinthus, latitudine CC pedum continenti adnexa». Bugün bu kara bağlantısı denizin topuk yapması ile Kamara ve Bağlar Derelerinin getirdikleri alüvyon nedeniyle Kalekapı ve Geren bölgelerinde 500 metreden fazla bir genişliğe ulaşmıştır.

3 Perinthos limanının konumu hakkında bk. Lehmann-Hartleben 1923, 275; Schönert-Geiß

karaya palamar bağlayabilmekte ve limandan rüzgara karşı çıkış yapmak zorunda kalmamaktaydılar.⁴

Günümüzde Geren adıyla anılan batıdaki liman çanağında 20. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar amphoralar bulunmaktaydı. Burası Bağlar deresinin getirdiği alüvyon ile tümüyle dolmuş bulunmaktadır. Batı limanının kuzey kıyısında geç antik döneme tarihlenen bir depo yapısı ortaya çıkarılmıştır. Dolmuş batı limanından geriye sadece güneybatıda kısmen görülebilen dalgakıran günümüze ulaşabilmiştir. Batı limanının çağlar boyunca kullanılan yayılma alanı ve dolma evreleri burada yapılacak kapsamlı jeomorfolojik araştırmalarla saptanabilecektir.

Doğu limanı ise gündoğusundan esen rüzgâra karşı bir dalgakıran ile kapatılmıştı. Dalgakıranın kalıntıları bugün de Mola burnu ile Kılıkaya feneri arasında görülebilmektedir. Deniz altında görülen dalgakıranın uzunluğu yaklaşık 160 metredir. Doğu liman çanağının bugün karaya dönüşmüş olan kesimi daha batıya uzanmaktaydı. Perinthos limanı eskiçağ boyunca konumu nedeniyle şehrin siyasi ve iktisadi hayatında önemli rol oynamış ve şehrin tarihi hakkında bilgi veren eskiçağ kaynaklarında limanın bu özelliği önemle vurgulanmıştır.

Makedonya kralı II. Philipp'in Güneydoğu Trakya'ya yaptığı sefer sırasında Perinthos'un stratejik önemi, limanı ve sur duvarları özellikle vurgulanmıştır.⁵ Pers kralı III. Artaxerxes kuzeybatı Anadolu'da Daskyleion'da görevli satrapına Karadeniz ile Akdeniz arasında büyük önem taşıyan deniz yolu üzerindeki Perinthos şehrinin II. Philippos'a karşı yaptığı savunmaya yardımcı olmaları talimatını vermiştir.⁶ Denizden yapılan yardım nedeniyle Makedonya ordusu uzun süre Perinthos'u karadan kuşatmasına rağmen şehrin güçlü surlarını aşip ele geçirememiştir.

1965b, 313–315; Asgari 1986, 454; Işın 1997, 99 vdd.; Sayar 1998, 59; Rohde 2012, 58. 64–78. 351–352.

4 Proponthis'in kuzey kıyısında yer alan Perinthos'un limanı ve deniz aşırı bağlantıları hakkında bkz. Ps.-Skylax, *Periplus* 67 (GGM I 56 ed. K. Müller, Paris 1882²) «Πέρινθος πόλις καὶ λιμὴν»; Demosthenes, in *Aristocratem* XXIII 165; M. Ö. 359 yılında Atina'lı komutan Kephisodotos deniz yoluyla geldiği Perinthos'ta bir süre kalmıştır.« καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡμῶν δέκα ναυσὶ μόνας εἰς Πέρινθον ὀρμισσάμενον»; Pomponius Mela, *De Chronographia* II, 2, 24 « in Propontide Selymbria, Perinthos, Bytinis »; Libanios, *Orationes* 1, 15 « καὶ ἐμβὰς τοῦ Περσείδωνος ἔκοιζόμεν τερπόμενος Πέρινθον τε παραπλέων κτλ.»

5 Bk. Philochoros *FGrHist* 328 F 54; Diodoros 16. 75. 1-2; Wiemer 2002, 61 dip not 57; Kleu 2015, 193 dip not. 1056.

6 Bk. Rubel 2009, 336-355; Prêteux 2016, 267-288; Prêteux 2020, 701-708.

Makedonya kralı V. Philippos ile Rodos ada devleti arasındaki savaş sırasında, V. Philippos Perinthos'un yönetim özerkliğinin geri verilmesini emretti. Çünkü Perinthos uzun zamandır istemediği halde Byzantion ile bir müttefiklik anlaşması yapmak zorunda kalmıştı. V. Philippos Perinthos'ta güçlü bir garnizon oluşturarak şehri Byzantion'un saldırılarına karşı korumaktaydı.⁷ Birkaç yıl sonra Perinthos'un Seleukos kralı III. Antiokhos ile müttefiklik anlaşması yaptığı anlaşılmaktadır.⁸ Bu olaylar klasik ve hellenistik dönemlerde tüm bölgeler üstü güçlerin Perinthos'u kendi taraflarında tutmaya önem verdiklerini göstermektedir. Bunun en önemli nedeni Perinthos'un Propontis'in kuzey kıyısındaki her mevsim kullanılabilir durumda iki limanın olmasıydı. MÖ 188 yılında Roma devleti ile Seleukos krallığı arasında yapılan Apameia anlaşmasına göre Perinthos Romalılar tarafından Bergama krallığına verilen bölgede kaldı. MÖ 129 yılında Perinthos'un 148 yılında kurulan Makedonia eyaleti valisinin yetki alanında olduğu anlaşılmaktadır.⁹

Thrakia'nın imparator Claudius tarafından Roma imparatorluğunun eyaleti olarak düzenlendiği MS 46 yılında Perinthos yeni eyaletin başşehri oldu.¹⁰ Perinthos coğrafi olarak Trakya'nın güneydoğu köşesinde bulunmasına merkezi bir coğrafi konumda olmamasına rağmen jeostratejik konumu nedeniyle eyalet başkenti olarak belirlenmişti. Trakya'nın iç kesimlerinde daha merkezi konumdaki şehirlerden Serdica ve Philippopolis gibi şehirlerin eyaletin başşehri olarak tercih edilmemiş olması şehrin kara ve deniz yollarının kesiştiği bir bölgede yer almasından kaynaklanıyordu. Trakya eyaletinin 107 ile 109 yılları arasında senatör eyaleti olarak statüsünün değiştirilmesinden sonra da Perinthos eyaletin başşehri olarak kalmaya devam etti.¹¹ Özellikle MS 2. yy.'ın ikinci yarısına tarihlenen bazı yazıtlar sayesinde bazı Trakya valileri hakkında bilgi edinmekteyiz.¹² Yazıtlar ve sikkeler Philippopolis'te bir concilium ve mali procurator'un kullandığı officium hakkında bilgi vermektedirler.¹³

Şehrin kurulduğu yarımadanın doğusunda ve batısındaki limanlar sadece

7 Polybios 18, 2, 3-4; 18, 44, 4; Wiemer 2002, 205; Kleu 2015, 105, 144.

8 Sayar 1998 yazıt no. 3 a + b; Wiemer 2002, 224 und 228.

9 Sayar 1999; Sayar 2018a, 41-42; ayrıca bk. 2013b, 10. 38; Psoma 2013, 280.

10 See Danov 1979, 145-150; Gerov 1979; Külzer 2008, 73; Lozanov 2015, 76 and 85.

11 Bk. Külzer 2010, 436.

12 Schönert-Geiß 1965a, 10; Haensch 1997, 12. 25. 329-332; Perinthos'a Metropolis ünvanı verilmesi hakkında bkz. Haensch 1997, 374.

13 Mitthof – Strobel 2019, 420.

ticari hedeflere yönelik değil aynı zamanda askeri amaçlarla kullanılmaktaydı. Perinthos limanında konuşlanmış olan *classis Perinthia* Propontis ve Boğazların savunmasından sorumluydular. Roma imparatorluk döneminde Perinthos limanı Roma devletinin Marmara Denizi ve Boğazlardan sorumlu donanması *classis Perinthia*'nın üssüydü.¹⁴ Perinthos donanmasının bir amirali Perinthos'ta bulunan bir yazıt sayesinde belgelenmektedir.¹⁵ *Classis Perinthia* Propontis'in savunması için görevlendirilmişti ve *classis Pontica* ile birlikte operasyonlar yapmaktaydı.¹⁶

Perinthos'un ve limanının stratejik önemi burada bulunmuş olan Roma asker stelleri sayesinde daha iyi anlaşılmaktadır. MS 2. yy.'ın ikinci yarısında başlayarak ve 3 yy.'da giderek artan bir şekilde Perinthos limanı ana hatlarıyla Parthlara karşı ve 224 yılından sonra Sasanilere karşı gönderilen veya bu seferlerden Tuna ve Ren sınırlarındaki karargahlarına dönen askeri birliklerin Anadolu'ya geçiş veya Anadolu'dan Avrupa'ya dönüş iskelesi olarak kullanılmaktaydı. Roma lejyonlarının ve yardımcı birliklerinin mensuplarının mezar taşları Perinthos limanının Roma imparatorluk devrinde giderek artan stratejik önemini kanıtlayan belgelerdir.¹⁷

Gemi kabartmalı Perinthos sikkeleri ve gemiyle limana gelen ya da limandan ayrılan imparator betimlemeli sikkeler Perinthos limanının Balkanlar ve Trakya ile Anadolu arasındaki deniz ulaşımında özellikle Roma imparatorluk döneminde önemli bir geçiş yeri olduğunu gösteren önemli kanıtlar arasındadır.¹⁸

Perinthos/Herakleia Roma eyaleti olarak düzenlenen Trakya'nın başşehri olmadan önce şehir neredeyse tamamen yarımadaının üzerinde ve yamaçlarındaydı; şehir hayatı denize odaklıydı. Roma imparatorluk döneminde nakil yolları ile olan bağlantıları sağlamak için Perinthos'un denizyolu seçenekleri ve liman tesislerinin altyapıları geliştirilerek Perinthos limanı iç bölgelerde üretilen tarım ürünlerinin başka bölgelere taşınması için önemli bir aktarma üssü haline dönüştü. Özellikle Güneydoğu Trakya'nın en önemli tarım ürünü olan tahıl Perinthos limanı üzerinden

14 *Classis Perinthia* hakkında bk. Starr 1960, 127; Kienast 1966, 109; Viereck 1975, 256; Sayar 1998, 59 ve yazıt no. 44; Saddington 2010, 239-240; Wheeler 2011, Schmidts 2012, 357; 120-121 ve 122-123.

15 Tiberius Claudius Zenas isimindeki azatlının *classis Perinthia*'da amiral olarak belgendiği yazıt bugüne değin Perinthos'ta konuşlanmış donanma hakkındaki tek epigrafik belgedir; bk. Sayar 1998 no. 44 Z. 7/8 «τρίραρχος κλάσσης Περινθίας».

16 Saddington 2010, 240.

17 Perinthos'ta bulunmuş Roma askerlerinin mezar taşları, bk. Sayar 1998, no. 72-87.

18 Perinthos limanının Roma imparatorluk dönemindeki konumu hakkında bkz. Schönert-Geiß 1965a, 313 ff.; ayrıca bk. ay. yaz. 1962, 77; ay. yaz. 1965b, 43 f.

Ege denizindeki limanlara ve Anadolu'nun iç bölgelerine sevk edilebilmekteydi. Perinthos'ta bulunmuş bir yazıtta, Kyzikos şehrinin tahıl temininden sorumlu memurunun Trakya eyaleti valisini onurlandırması, Perinthos limanından Asia eyaleti sınırları içinde bulunan Kyzikos şehrine tahıl sevkiyatında valinin sağladığı imkanlar ile ilişkili olmalıydı.¹⁹ Trakya'nın iklimi tahıl ekimi ve hayvancılık için uygun olduğundan bu zirai ürünler Perinthos limanı üzerinden ihtiyaç duyulan bölgelere – öncelikle Kyzikos'a ve bu şehir üzerinden Anadolu içlerine – sevk edilmekteydi. Perinthos'ta bulunmuş olan ve Apameia Dostları derneğinin Homonoia tanrıçasına adadığı bir diğer yazıt ise Perinthos'un Marmara denizinin güney sahilindeki şehirlerden Apameia = Mudanya ile olan ticari ilişkilerinin belgesi olarak değerlendirilebilir.²⁰ Perinthos şehri arazisinde üretilen tahıl sevk edilirken Apameia şehri arazisinde üretilen zeytinden elde edilen zeytinyağı Perinthos'un ihtiyacını karşılamak için gönderilmekteydi.

Roma imparatorluk dönemine kadar Perinthos şehir devletinde hayat Propontis üzerinden daha çok Anadolu ve Akdeniz yönüne odaklıydı. Roma imparatorluk döneminde deniz üzerinden yapılan ulaşımın ve ticaretin büyük ölçüde karaya taşınmasıyla doğu ile batı arasındaki yol güzergahı üzerinde önemli bir merkez olmaya başlasa da Perinthos Karadeniz, Ege, Akdeniz ile Marmara Denizinin kıyılarında bulunan şehir devletleriyle birlikte o dönemin bölgelerarası ve deniz aşırı ticaretinin bir parçasıydı. Bu konumundan ötürü eskiçağ dünyasının çeşitli bölgelerinden şehire gelerek yerleşmiş olan farklı kültürlere mensup insanlardan oluşan bir nüfus yapısı oluşmaya başladı.²¹ Bu ortamda ortaya çıkan çeşitli mesleki dernekler ve esnaf loncaları şehrin ekonomik hayatının can damarını oluşturmaktaydı.²² Perinthos'ta bulunan yazıtlar, kasaplar, taşçı ustaları ve hamallar loncalarının varlığını kanıtlamaktadır.²³ Yazıtlar sayesinde Perinthos'ta İskenderiyeli tüccarların bir Tykhe tapınağı ve bir duvar

19 Perinthos ve Kyzikos arasındaki ilişkiler hakkında bk. Sayar 2020, 731-736.

20 Homonoia tanrıçasına Perinthos'taki Apameia Dostları Derneği tarafından adanan sunak hakkında bkz. Sayar 1998 yazıt no. 55; Perinthos ile Apameia arasındaki karşılıklı ticari ilişkiler hakkında yapılan yorumlar için bk., Robert 1974, 61-80 (= ay. yaz. OpMinSel VI 1989, 275-310).

21 Karadeniz bölgesi ile Akdeniz arasındaki eskiçağ deniz yolları hakkında bk. Mehl 1987, 103-186.

22 Perinthos'taki dernekler hakkında bk. Rohde 2012, 64-72.

23 Sayar 1998, yazıt no. 58 (Hamallar loncası = sakkophoroi); yazıt no. 59 (kürek üreticileri loncası = kopopoloi); yazıt no. 117 (kasaplar loncası = makellarioi); yazıt no. 131 (taşçı ustaları = lithourgoi); ayrıca bkz. Feuser 2020, 285 ve 292.

yaptırdıklarını öğrenmekteyiz.²⁴ Karadeniz'in batı kıyısında bir sahil şehri olan Tomis'te (=Köstence) bulunmuş olan Perinthos'lu bir ailenin mezar ağıtı şehrin Karadeniz ile olan sosyo-kültürel bağlantılarını ortaya koyar.²⁵ Perinthos şehrinin Homonoia sikkeleri sayesinde Ege denizi kıyısındaki Ephesos ve Smyrna şehirleri, Nikomedia ile olan Homonoia sikkeleri sayesinde de şehrin Marmara Denizi kıyısındaki şehirlerle yoğun iletişim içinde olduğu anlaşılmaktadır.²⁶

Bu deniz ulaşımı olanaklarına ek olarak Perinthos'un Via Militaris/Diagonalis üzerinden Philippopolis–Serdica–Naissus ve Viminacium ve Via Egnatia üzerinden Thessalonica–Dyrrachium–Brundisium ile bağlantısı vardı.²⁷ Bu stratejik yol bağlantıları nedeniyle Septimius Severus ile Pescennius Niger arasında 193 yılında yapılan imparatorluğu tek başına yönetme mücadelesi sırasında Perinthos Avrupa'dan Asia'ya geçiş kapısı olarak doğudaki rakibi Byzantion ile kıyasıya bir mücadele içine girdi. Septimius Severus ile Pescennius Niger arasındaki mücadelede Byzantion Pescennius Niger'in tarafını tutarken, Perinthos Severus'a sadık birliklerin Asia'ya geçmeleri için limanlarının kullanılmasını sağladı.²⁸ Byzantion Boğaz geçişini kontrol eden şehir devleti olarak büyük askeri öneme sahipti. Severus'a sadık kalan Perinthos Pescennius Niger'e onun ölümünden sonra da sadık kalan Byzantion'u iki yıldan fazla bir süre kuşattı. Byzantion teslim olduktan sonra cezalandırılarak Perinthos'a bağlı bir köy konumuna indirildi ve başta surları olmak üzere bazı önemli kamu yapıları kullanılamaz hale getirildi. Severus'un mücadeleyi kazanması üzerine onun tarafında olan Perinthos'den imparatorluk kültü tapınağı bulundurma ve ayrıca Aktia, Pythia, Severeia ve Philadelphia oyunlarını düzenleme ayrıcalığını elde etmişti.²⁹ Perinthos'taki ilk neokorie tapınağı belki de bu dönemde inşa edilmişti veya şehirde mevcut

24 Perinthos'ta bulunmuş iki yazıt Perinthos'ta ticaret yapan Alexandria'lı (=İskenderiyeli) tüccarların şehirde bir Tykhe tapınağı ve bir duvar yaptırdıklarına ilişkin bilgiler vermektedir; bk. Sayar 1998 yazıt no. 27 – 28.

25 Karadeniz'in batı kıyısındaki sahil şehri Tomis'te (=Köstence'de) bulunmuş olan bir ailenin mezar ağıtı Perinthos ve Karadeniz bölgesi arasındaki bağlantılar hakkında bilgi vermektedir; bk. Sayar 2016, 294 ve 300.

26 Perinthos'un Ephesos, Smyrna ve Nikomedia ile yaptığı Homonoia anlaşmaları ve bu anlaşmalar kapsamında imparator III. Gordianus döneminde (M. S. 238-244) basılmış olan sikkeler hakkında, bk. Schönert-Geiß 1965a, 22-23; Rohde 2012, 66.

27 Sayar 1998, 67–68 ve yazıt no. 40 ve 41; Külzer 2008, 194 ve 200; Kolb 2018, 269-277.

28 Perinthos yakınlarında Roma ordusunun yaptığı askeri faaliyetler hakkında bk., Rubin 1980, 60–66; Birley 2002, 98 ve 204; Spielvogel 2006, 81; Pasek 2014, 131. 133–148. 209.

29 Trakya'da Aktia, Pythia ve Philadelphia oyunları hakkında bk. Andreeva 2014, 307–356.

tapınaklardan biri aynı zamanda neokorie ünvanıyla bağlantılı imparatorluk kültü tapınağı olarak isimlendirilmişti.³⁰ İkinci neokorie tapınağı MS 218 yılından hemen sonra Marcus Aurelius Antoninus (=Elagabal) tarafından verilen imparatorluk kültü tapınağını ikinci kez bulundurma ayrıcalığı doğrultusunda inşa edilmişti. Elagabal'ın 222 yılında *damnatio memoriae* kararıyla lanetlenmesi sonrasında geri alınan ikinci neokoros ünvanı imparator Severus Alexander tarafından yeniden verilmiştir.³¹

Perinthos/Herakleia limanı geç antik devirde meydana gelen tüm olaylardan etkilenmiştir. Bunun en önemli nedeni MS 325 yılından başlayarak Roma imparatorluğunun yeni başkentinin Perinthos'un doğu komşusu ve rakibi Byzantion'un yerinde kurulan Konstantinopolis'in yakınında olmasıydı. Bu yakınlığından ötürü birçok imparator geç antik devir boyunca çeşitli sebeplerle kara veya deniz yoluyla Perinthos/Herakleia'yı ziyaret etmişti.³² Bunun örneklerinden biri Perinthos'u ziyaret eden imparator Aurelianus'un MS 275 yılında Perinthos yakınlarındaki yol istasyonu Kaenophoururion'da (=Kurfalı) saray görevlilerinden Eros isminde birinin hazırladığı suikast sonucunda öldürülmesi birçok tarihi kaynakta aktarılmaktadır.³³

MS 3. yy. krizi olarak da tanımlanan dönemde, özellikle MS 235 ile 284 yılları arasındaki asker imparatorlar döneminde Perinthos, Propontis ve Boğazlar bölgesi Roma imparatorluğunun kaderini etkileyecek önemli siyasi ve askeri olayların odak noktasındaydı. Perinthos Asya'dan Avrupa'ya geçiş limanı ve önemli ulaşım yollarının kesişme yerinde olması nedeniyle büyük stratejik öneme sahip bir şehir olarak 3. yy.'ın son çeyreğinde Roma imparatorluğunun tüm kurumlarıyla yeniden düzenlenmesi sırasında da önemli rol oynadı. Yeni dönem Diokles isimindeki

30 Perinthos'a verilen ilk neokorie hakkında bkz. Sayar 1998 no. 10, 11, 40, 56 ve 307; ilk neokorinin nüvizmatik belgeleri için, bk. Schönert-Geiß 1965a, 11, 19–20 und 44 - 46; Perinthos 'a verilen tüm neokoros ünvanları hakkında bkz. Burrell 2004, 236–245.

31 Perinthos'a verilen ikinci neokoros ünvanının epigrafik belgeleri hakkında bk. Sayar 1998 Nr. 12 und 13; Raycheva 2015.

32 Sayar 1998, 76–80.

33 SHA Aurelian. 35, 5; Aurelius Victor, *Epitome de Caesaribus* 35, 8; Eutropius, *Breviarum* 9, 15; Zosimos 1, 62, 1–3; Iordanes *Roman* 291; Malalas, *Chronographia* 12, 399; Johannes Antiochenus 156; Georgios Synkellos, *Ecloga Chronographica* 470. Bu isim değişikliğinin M. S. 2. yy. a tarihlenen ve 4. yy.'da yeni değişiklikler eklenmiş olan *Tabula Peutingeriana*'ya yansımamış olması dikkati çekmektedir; bu konuda bk. Rathmann 2018, pafta 7, 74–75; *Tabula Peutingeriana*'nın kopyalarının farklı yüzyıllara tarihlenmeleri hakkındaki yorumlar için bk. Weber 2016, 229–258.

subayın Diokletianus adıyla 20 Kasım 284 tarihinde Nikomedia'da (=İzmit) askerleri tarafından imparator ilan edilmesiyle başladı. Diokletian kendisine Nikomedia'yı başşehir olarak seçtiyse de Perinthos'u da stratejik öneminden dolayı gözden uzak tutmadı ve burada kendisine bir saray yaptırarak şehri de bir diğer önemli merkezi olarak gördüğünü vurgulamış oldu. Diokletian'ın amacı yaklaşık 50 yıldır aralıksız süren karmaşa ve anarşi dönemini sona erdirmektir. Bu amacını gerçekleştirmek için birçok idari ve mali reform gerçekleştirdi. Vergi sistemini değiştirdi. En önemli ve en uzun süre kalıcı olanı çok merkezli bir idari yapı ve eyaletlerin sayısını artırarak tamamen yeni bir eyalet yönetim sistemi oluşturmaktı.³⁴

Diokletian 13 Ekim 286 günü Perinthos'un adını Herakleia olarak değiştirdi.³⁵ Bu ismi seçmesini nedeni, ortağı ve hemşehrisi olan Maximianus'un yarı tanrı yarı kahraman olan Herakles'i tanrısı olarak tanımlamış olması ve ismini Maximianus Herculeus şeklinde kullanarak özellikle onurlandırmasıydı. Perinthos'un adı artık Avrupa'daki Thrakia Herakleia'sı ya da Thrakia yakınındaki Herakleia'dır. Burada Avrupa adıyla tanımlanan bölge Diokletian tarafından kurulan yeni eyaletlerden Avrupa eyaletiydi. MS 293 yılında Diokletian MS 46 yılında imparator Claudius tarafından kurulan Thrakia eyaletini dört eyalete böldü. Herakleia büyük ihtimalle 297 yılında yeni kurulan Avrupa eyaletinin başşehri olmuştu.³⁶ Byzantion şehri 11 Mayıs 330 yılında Konstantinopolis adıyla başkent olana kadar Avrupa eyalet valisinin ünvanı *consularis* idi.³⁷

Şehrin yeni ismi Ἡ Ἡράκλεια τῆς Θράκης olarak yazılmıştır.³⁸ Herakleia Ἡ

34 Diokletian'ın idari reformları hakkında bk. Demandt 2007, 20–34 (bu konu hakkındaki daha önceki yayınları içermektedir.)

35 Zos. 1, 62, 1; Fragmenta Vaticana 284 «proposita III id. Oct. Heraclea Thracum Maximo et Aquilinio cons.» FIRA II² 526 no. 284; Mommsen 1861, 356–357; Ammianus Marcellinus 22, 2, 3; Theophylaktos Simokatta 1, 11, 6; 6, 1, 1; Sayar 1998, 123; Perinthos'un adının Herakleia olarak değiştirilmesi hakkında bkz., Alkan – Nollé 2017, 120–121. M. S. 1. yy.da Perinthos şehir devletinde vatandaşların organizasyonu olan phyle örgütlenmesi numaralandırılmıştı; bkz. Sayar 1998 no. 61. 62. 130. 165 ve Kunnert 2012, 63–65. Şehrin adının 286 yılında Herakleia olarak değiştirilmesi, sonrasında şehre aidiyetlerini vurgulamak için şehrin vatandaşları kendilerini Herakleia vatandaşları olarak tanımlamaktaydılar. Bu konu hakkındaki örnekler için bk. Sayar 1998, 255 ve yazıt no. 176. 178. 180. 186. 187.

36 Amm. 27, 4, 12; Hierokles, Synekdemnos 632, 2; Constanti Porphyrogenetos, de thematibus 47; Sayar 1998, 123; Alkan – Nollé 2017, 121.

37 Külzer 2008, 76.

38 Notitia Episcopatum 1, 117: Μητρόπολις Ἡράκλειας Θράκης; 3, 160: Ἡράκλεια τῆς Θράκης or 21, 160: Ἡ Ἡράκλεια (edition: Darrouzes 1981).

Ἡράκλεια τῆς Θράκης τῆς ἐν τῇ Εὐρώπῃ olarak ta tanımlamıştır.³⁹ Kios (= Gemlik) ta bulunan yeni bir mezar yazıtında⁴⁰ şehrin yeni isminin daha önce rastlanmamış bir şekilde yazılmış olduğu görülmektedir: Ἡρακλίας τῆς πρὸς Θράκην. Böylece şehrin adının iki şekilde yazılı olduğu görülmektedir. Bunlardan biri: *Europa'daki Thrakia Herakleia'sı*, diğeri de *Thrakia yakınındaki Herakleia* olup şehrin yeni kurulan dört eyaletten biri olan Thrake eyaletinin yakında olduğunu ancak artık Thrakia eyaleti şehirlerinden biri olmadığını göstermektedir. Yukarıda da değinildiği gibi Europa eyaleti dörde bölünen Thrakia eyaletinin en güneydoğu ucunda Diokletian tarafından kurulmuştu.⁴¹ Bu idari değişiklik 293 yılında gerçekleştirilmiş ve Byzantion şehir devletinin Konstantinopolis adıyla Roma imparatorluğunun yeni başkenti olduğu 330 yılına kadar devam etmişti.⁴² İmparator Diokletian Herakleia'ya 293 yılı Mart ayında gelmiş ve şehirde yaklaşık iki hafta kalmıştı.⁴³ Belki bu sırada şehirde bir saray inşa edilmesi talimatını vermişti. Sarayın nerede inşa edilmiş olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte yeri hakkında bazı öneriler vardır. Diokletian bu sarayı büyük ihtimalle Nikomedia'daki sarayının daha batıda ve Avrupa kıyısında eşi olarak düşünmüştür.⁴⁴ Perinthos akropolünde bulunmuş olan kırmızı porfirden bir heykel başının Perinthos tiyatrosunun orkestrasında yan yana dikilmiş olan dört heykel kaidesindeki yazıtlarda onurlandırılan tetrakhlardan birinin heykeline ait olması kuvvetle muhtemeldir.⁴⁵ Diokletian'ın şehirde iki hafta kalması Herakleia'nın stratejik önemini değerlendirdiğinin ve burada yapmakta olduğu idari ve mali reformların uygulamalarını incelediğinin göstergesi olarak yorumlanabilir.⁴⁶

Güneydoğu Trakya bölgesinin tarihi ve kültürel yapısı Konstantinopolis adıyla

39 Nilus Doxapatrius (edition: Parthey 1866, 298 Nr. 233).

40 Alkan – Nollé 2017, 121

41 Soustal 1991, 62–63; Külzer 76.

42 Konstantinopol'ün imparatorluğun başşehri olması sonrasında Herakleia'nın konumu hakkında bkz. Paskalya Kroniği (= Chronicon Pascale; ed. L. Dindorf, Bonn 1832, 530); bk. Bleckmann 2019, 425; Augusta Traiana'dan M.S. 4. yy. başlarına tarihlenen bir onurlandırma yazıtında, bir Europarch ve bir Thrakarkh belgelenmektedir; bk. AE 2001, 1743; SEG 51, 916.

43 Elton 2018, 35–36.

44 Nikomedeia'daki Diokletian sarayının yeri hakkında bk. Libanios, or. 61. 10 ve 61. 17; Jaeschke 2020, 42-44.

45 Birinci Tetrakhia'nın imparatorlarının Herakleia'da onurlandırılmaları hakkında bk. Sayar 1998, 198–200 yazıt no.14–17.

46 Sayar 1998, 77 ve yazıt no. 10, 11, 40, 56 ve 307; Oberhummer 1937, 809; Schönert-Geiß 1965a, 11. 19–20 ve 44 vdd.

Roma imparatorluğunun yeni başşehrinin kurulmasıyla büyük değişimlere sahne oldu. Bu bölge imparatorluğun en stratejik yerlerinden biriydi. Burası Roma imparatorluğunun ilk üç yüzyılında Trakya eyaleti Roma imparatorluğunun eyalet başkentlerinden birinin bulunduğu bölgedeydi. Ancak bölgenin stratejik önemi 3. yy. krizi sırasında oldukça artmış⁴⁷ ve bu nedenle özellikle MS 3. yy. sonlarından itibaren neredeyse tüm Roma imparatorları Perinthos limanına çeşitli nedenlerle uğrayıp şehirde bir süre kalmışlardır.⁴⁸ 313 yılının 30 Nisan günü Maximinus Daia'nın Roma imparatorluğu yönetimini ele geçirmek için Licinius ile yaptığı Çorlu yakınındaki Ulaş'ta Kırkgöz köprüsü batısındaki Campus Serenus meydan savaşı öncesinde Herakleia'yı işgal etmesi Herakleia'nın her siyasi ve askeri olayda önemli rol oynadığını göstermektedir.⁴⁹

Diğer tüm Tetrarkhia dönemi başşehirlerinde olduğu gibi Nikomedia ve Nikaia'da da darphaneler kurulmuştu. Herakleia'da da bir darphane kurulmuş olması buranın da bir Tetrarkhia başkenti olmasının planlandığını göstermektedir. Thrakia bölgesindeki tek darphane olan Herakleia darphanesinde basılan paralarla 497 yılına kadar Tuna havzasında konuşlanmış olan birliklerde görev yapan askerlerin maaşları ödenmekteydi.⁵⁰ Herakleia'da bir darphanenin kurulması Perinthos/Herakleia'nın Thessalonike (=Selanik) ve Nikomedia gibi önemli merkezleriyle aynı düzeyde konumlandırılmak istendiğini kanıtlamaktadır. Herakleia'da bir darphane olduğu Ereğli ve çevresinde bulunmuş olan darphane görevlilerinin mezar taşları sayesinde de kanıtlanmaktadır.⁵¹ Herakleia darphanesi 367 yılına kadar sikke darbını kesintisiz sürdürmüştür. 367 yılından 378 yılında imparator Valens'in Gotlar tarafından öldürüldüğü Hadrianopolis savaşına kadar iç karışıklıklar nedeniyle Herakleia darphanesi merkezi imparatorluk ptoresinin denetimi dışında kalmıştır. 379 yılında imparator olan I. Theodosius döneminden başlayarak Herakleia darphanesinin yeniden imparatorluğun gereksinimleri doğrultusunda faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır.

Dyrrachium'dan (=Draç/Durres), Herakleia Lyncestis ve Thessalonica

47 3. Yy. krizi hakkında bk. Drinkwater 2005; Demandt 2007, 34–46; Ward-Perkins 2014, 112–116.

48 Zonaras 13, 7, 19 (Constantius II; M. S. 350); Ammianus 22, 2, 4 (Julianus; M.S. 361); Chr. Pasc. (Theodosios II; M. S. 416); Theophanes, Chronographia (Justinianus; M.S. 532; Nika isyami sırasında imparator başşehirden Herakleia'ya kaçmıştır.)

49 Lactantius, de mortibus persecutorum 45, 5-6.

50 Herakleia'da sikke darbi hakkında, bk. Sayar 1998, 77; Hendy 1985, 378–397.

51 Sayar 1998 yazıt no 185 ve 186.

(=Selanik) üzerinden Perinthos ve Byzantion'a ulaşan *Via Egnatia*⁵² ve Aquileia'dan Sirmium, Singidunum ve Serdica üzerinden Perinthos ve Byzantion'a ulaşan *Via Militaris* ya da *Via Diagonalis*⁵³ yollarının kavşağına yakın konumuyla Perinthos/Herakleia, Byzantion ile birlikte Bithynia bölgesindeki Nikaia ve Nikomedia⁵⁴ gibi imparatorluğun büyük askeri yollarının koruyucusu olduğu kadar bu konumdan faydalanan önemli bir yerleşim yeri haline dönüşmüştür.⁵⁵

Perinthos/Herakleia geç antik devirde en parlak dönemini yaşamıştır.⁵⁶ Perinthos'un oldukça görkemli oldukları anlaşılan klasik ve hellenistik dönem şehir surlarından görünebilen herhangi bir kalıntı günümüze ulaşmamıştır.⁵⁷ MS 5 ve 6. yy.'larda şehrin oldukça etkileyici görünümdeki sur duvarları kısmen korunmuş durumda bulunmaktadır. Aşağı şehrin kısmen ortaya çıkarılmış olan ve büyük ölçüde ayakta duran tahkimat duvarları doğu ve batıdan liman alanlarını da koruyacak şekilde büyük ihtimalle 5. yy.'ın ilk yarısında II. Theodosius zamanında yapılmışlardır. Mimari yönden Herakleia'nın beş köşeli sur kuleleriyle güçlendirilmiş savunma duvarları kullanılan tuğlalar üzerindeki damgalar sayesinde erken 5. yy.'a tarihlenmektedir.⁵⁸ Herakleia'nın Akropol tepesi 5. veya 6. yy. 360 ve da farklı bir tuğla tekniği kullanan beş köşeli sur kuleleriyle güçlendirilmiş yeni bir tahkimat duvarıyla çevrilmiştir. Herakleia'nın geç antik döneminden günümüze ulaşmış en iyi durumda korunagelmış sur kulesi akropolün kuzey yamacında halen görülebilmekte ve Herakleia geç antik devir surlarının görkemi hakkında fikir vermektedir.

360 ve 460 yılları arasında Herakleia Tuna havzasından güneye inen Gotlar ve Avarların saldırılarına maruz kalmış, ağır hasar gören şehir imparator Justinianus

52 *Via Egnatia* hakkında bkz. Gren 1941, 23 ve 51 ve Gren 1942; Soustal 1991, 138; Külzer 2008, 199–202; Sayar 2010; Külzer 2011, 179–201.

53 *Via Militaris* hakkında bk. Jireček 1877, Beşevliev 1969; Schreiner 1986; Avramea 1996; Sayar 1998, 67–68; Rathmann 2002; Rathmann 2018, Blatt 7, 74–75.

54 Bithynia Mil Taşları ve Bithynia'da Roma dönemi yollar hakkında bkz. French 2012; ayrıca bk. Belke 2020, 264–274.

55 Perinthos/Herakleia ve çevresindeki Roma yolları ve mil taşları hakkında bk., Sayar 1992, 155–156; Külzer 2011a, 193.

56 Geç antik devirde Güneydoğu Avrupa'da yerleşim yerlerinin gelişimleri hakkında bk., Soustal 1991, 132–137; Rizos – Sayar 2017, 93–99.

57 Geç Klasik erken Hellenistik dönem surları hakkında bk. Diodoros XVI 74–76.

58 Herakleia'nın beşgen sur kuleleri ile güçlendirilmiş surları yaklaşık 150 yıl kadar önce inşa edilmiş yuvarlak kuleli Nikaia surları ile yapım tekniği yönünden benzerlikler göstermektedir; bu konu hakkında bk., Crow 2002, 342–343; Crow 2013, 414–418.

döneminde yoğun inşa faaliyetine sahne olmuş ve böylece şehir büyük ölçüde yenilenmiştir. MS 6. yy.'ın en önemli tarihçilerinden olan Prokopios imparator Justinianus'un Herakleia şehrindeki saray ve su yollarını tamir ettirdiğinden özellikle bahseder.⁵⁹

Akropolis'in batı ucunda havariler kilisesinin yer aldığı alanda daha önce imparator Hadrian ve imperatoriçe Sabina için Larkia Gepaipyris isminde Trakya'lı bir kadın tarafından bir tapınak yaptırılmıştı.⁶⁰

Herakleia'nın çevresi imparator Maurikios zamanında Avarların istilasına maruz kalmış, şehre yapılan saldırılarda azize Glykeria kilisesi yanmış ancak Avarlar şehri ele geçirememişlerdi.⁶¹ 623 yılında Avar Hanı imparator Herakleios'u barış görüşmeleri yapma bahanesiyle Herakleia civarında buluşmaya çağırarak tuzağa düşürüp esir almaya teşebbüs etmişti.⁶²

Herakleia geç antik devirde Trakya bölgesinin metropolisi olarak⁶³ Konstantinopolis'in yanında başkente meydana gelen gelişmeleri takip etmek için kurulmuştu. Bu gelişmeler şehrin geç antik devirde giderek artan önemini vurgulamaktadır.⁶⁴ Roma imparatorları Perinthos/Herakleia şehrini İstanbul'un yanında yedek başşehir olarak kullanmaktaydılar. Bu nedenle Herakleia yüzyıllar boyunca bu anlayışa uygun olarak imar edildi.

59 Prok. aed. 4, 9, 14–16.

60 Sayar 1998, no. 37; Topalilov 2020, 59-68.

61 Bk. Pohl 2002, 130-131, 134.

62 Bk. Pohl 2002, 245 f.

63 Bk. Kalinka – Strzygowski 1898; Wulff 1903, 128–134; Eyice 1987; Külzer 2008, 400; Külzer 2011b;

64 Konstantinopolis ile Herakleia arasındaki bölgenin geç antik devirdeki durumu hakkında bk., Külzer 2008, 76–96; Sayar 2018b, 31–35.

Kaynaklar

Alkan – Nolle 2017: Alkan, M. –Nollé, J., Heliodoros or the Fate of a Christian Councilman of Perinthos during the Great Persecution, *Gephyra. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Antike auf dem Gebiet der heutigen Türkei* 14, 117–132.

Andreeva 2014: Andreeva, P., Festivals in the Roman Province of Thrace (1st–3rd c. AD) (Sofia).

Asgari 1986: Asgari, N., Perinthos (Marmara Ereğlisi) Araştırmaları, in: IX. Türk Tarih Kongresi (Ankara 21.-25. 9. 1981), Band I, Ankara 451-458.

Avramea 1996: Avramea, A., Tracé et fonction de la Via Egnatia. Du IIe siècle avant J.-C. au VIe siècle après J.-C., in: E. Zachariadou (ed.), *The Via Egnatia under Ottoman Rule (1380–1699). Halcyon Days in Crete II, a Symposium Held in Rethymnon 9–11 January 1994* (Rethymnon) 3–7.

Belke 2020: Belke, K., Bithynien und Hellespont, *TIB 13 = DenkschrWien* 513 (Wien).

Beševliev 1969: Beševliev, V., Bemerkungen über die antiken Heerstrassen im Ostteil der Balkanhalbinsel, *Klio* 51, 483–495.

Birley 2002: Birley, A. R., *Septimius Severus. The African Emperor*³(London).

Bleckmann 2019: Bleckmann, B., Südosteuropa am Übergang von Principat zur Spätantike (249–378 n. Chr.). Territorialadministration, in: Mitthof et al. 422–426.

von Bredow 2000: *DNP IX 574–575 s. v. Perinthos* (I. von Bredow).

Burrell 2004: Burrell, B., *Neokoroi. Greek Cities and Roman Emperors*, *Cincinnati Classical Studies N. S.* 9 (Leiden).

Crow 2002: Crow, J., Recent Research on the Late Antique Cities of Eastern Thrace (Provincia Europa), in: L. Ruseva-Slokoska – R. T. Ivanov – V. N. Dinchev (eds.), *The Roman and Late Roman City. The International Conference (Veliko Turnovo 26–30 July 2000)* (Sofia) 342–351.

Crow 2013: Crow, J., Fortifications and the Late Roman East. From Urban Walls to Long Walls; in: A. Sarantis – N. Christie, *War and Warfare in Late Antiquity. Current Perspectives II*, *Late Antiquity Archaeology* 8, 2 (Leiden) 397–432.

Danov 1979: Danov, C. M., Die Thraker auf dem Ostbalkan von der hellenistischen Zeit bis zur Gründung Konstantinopels, in: ANRW 2, 7, 1 (Berlin) 21–185.

Darrouzes 1981: Darrouzes, J., (ed.), Notitia Episcopatum ecclesiae constantinopolitanae. Text critique, introduction et notes, Géographie ecclésiastique de l'Empire Byzantin 1 = Publications de l'Institut Français d'Études Byzantines (Paris).

Demandt 2007: Demandt, A. Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian. 284–565 n. Chr., HAW 6²(Munich).

Drinkwater 2005: Drinkwater, J., Maximinus to Diocletian and the Crisis, in: A. Bowman – A. Cameron – P. Garnsey, The Crisis of Empire. AD 193–337, CHA 12²(Cambridge) 28–66.

Elton 2018: Elton, H., Roman Empire in Late Antiquity. Cambridge.

Eyice 1987: Eyice, S., Marmara Ereğli'si Bizans Kilisesi, TAÇ. Türkiye Anıt Çevre Turizm değerlerini Koruma Vakfı Yayını 2/7, 1987, 3–7.

Feuser 2020: Feuser, S., Hafenstädte im östlichen Mittelmeerraum vom Hellenismus bis in die römische Kaiserzeit. Städtebau, Funktion und Wahrnehmung, Urban Spaces 8 (Berlin).

French 2012: French, D. H., Roman Roads and Milestones of Asia Minor III. Milestones, Fasc. 3, 2. Galatia, British Institute of Archaeology at Ankara. Electronic Monograph 2 (London).

Gerov 1979: Gerov, B., Die Grenzen der römischen Provinz Thracia bis zur Gründung des aurelianischen Dakien, in: ANRW 2, 7, 1 (Berlin) 212–240.

Gren 1941: Gren, E., Kleinasien und der Ostbalkan in der wirtschaftlichen Entwicklung der römischen Kaiserzeit, Uppsala Universitets Årsskrift 9 (Uppsala).

Gren 1942: Gren, E., Die geschichtliche Entwicklung der Straßenverhältnisse zu beiden Seiten des Hellespontos und Bosporos während des Altertums, Petermanns Geographische Mitteilungen 88, 320–323.

Haensch 1997: Haensch, R., Capita provinciarum. Statthaltersitze und Provinzialverwaltung in der römischen Kaiserzeit, Kölner Forschungen 7 (Mainz).

Hendy 1985: Hendy, M. F., Studies in the Byzantine Monetary Economy, c. 300–1450. Cambridge.

Işın 1997: Işın, M. A., 1995 yılı Marmara Ereğlisi (Perinthos) Sualtı Araştırmaları, in: VII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri. 8.-10. 4. 1996 Kuşadası (Ankara) 99-104.

Jaeschke 2020: Jaeschke, V., Sedesimperii. Architektur und Herrschaftsrepräsentation in den tetrarchischen Residenzstädten. Darmstadt 2020.

Jireček 1877: Jireček, K. J., Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe. Eine historisch-geographische Studie (Prague).

Kalinka – Strzygowski 1898: Kalinka, E. – Strzygowski, J., Die Cathedrale von Herakleia, ÖJh 1, Beibl. 3–28.

Kleu 2015: Kleu, M., Die Seepolitik Philips V. von Makedonien. Bochum.

Külzer 2008: Külzer, A., Ostthrakien (Eurōpē), TIB 12. (Wien).

Külzer 2010: Külzer, A., Die thrakische Propontisküste. Beobachtungen zum Siedlungsbild in byzantinischer Zeit, KölnJb 43, 429–441.

Külzer 2011a: Külzer, A., The Byzantine Road System in Eastern Thrace. Some Remarks, in: E. Bakirtzis – N. Zekos – X. Moniaros (eds.), Byzantine Thrace. Evidence and Remains. Komotini, 18–22 April 2007. Proceedings, ByzF 30, 179–201.

Külzer 2011b: Külzer, A., Die Metropolis von Herakleia in Ostthrakien (Marmaraereğlisi). Notizen zur Kirchengeschichte in byzantinischer Zeit, in: K. Katerelos – A. Glavinas – G. Larentzakis (eds.), ΣΚΕΥΟΣ ΕΙΣ ΤΙΜΗΝ. Festschrift zum 25-jährigen Jubiläum der Bischofsweihe und 20-jährigen Jubiläum der Inthronisation zum Metropoliten von Austria und Exarchen von Ungarn und Mitteleuropa Dr. Michael Staikos (Athen 2011) 439–449.

Kunnert 2012: Kunnert, U., Bürger unter sich. Phylen in den Städten des kaiserzeitlichen Ostens, Schweizerische Beiträge zur Altertumswissenschaft 39 (Basel).

Lehmann-Hartleben 1923: Lehmann-Hartleben, K. Die antiken Hafenanlagen des Mittelmeeres. Klio. Beih. 14.

Loukopoulou – Lajtar 2004: Loukopoulou, L. – Lajtar, A., Propontic Thrace, in: M. H. Hansen – Th. H. Nielsen, An Inventory of Archaic and Classical Poleis. An Investigation Conducted by the Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation (Oxford) 912–923.

Lozanov 2015: Lozanov, I., Roman Thrace, in: Valeva et al. 75–90.

Mehl 1987: Mehl, A., Der Übersseehandel von Pontos; in: E. Olshausen, Stuttgarter Kolloquium zur Historischen Geographie des Altertums 1, 1980. Bonn 1987, 103-186.

Mitthof – Strobel 2019: Mitthof, F. –Strobel, K., Südosteuropa im Principat (27 v.–249 n. Chr.), in: Mitthof et al. 403–421.

Mitthof et al. 2019: Mitthof, F., –Schreiner, P. –Schmitt, O. J. (eds.), Handbuch zur Geschichte Südosteuropas I 1. Herrschaft und Politik in Südosteuropa von der römischen Antike bis 1300 (Berlin).

Mommsen 1861: Mommsen, Th. (ed.), *Iuris anteiustiniani fragmenta quae dicuntur Vaticana* (Berlin).

Oberhummer 1937: Oberhummer, E., s. v. Perinthos, RE XIX, 1, 802-813.

Parthey 1866: Parthey, G. (ed.), *Hieroclis synecdemus et notitiae Graecae episcopatum. Accedunt Nili Doxipatrii notitia patriarchatum et locorum nomina immutata*. Berlin 1866.

Pasek 2014: Pasek, S., *Bellum civile inter principes. Der Bürgerkrieg zwischen Septimius Severus und Pescennius Niger (193/194 n. Chr.)*. München.

Pohl 2002²: Pohl, W., *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822 n. Chr.* (München).

Préteux 2016: Préteux, F., *Des cites sans commerçants? Échanges et relations commerciales dans les cités des Détroits*; in: M. Dana – F. Préteux, *Identité régionale, identités civiques autour des Détroits des Dardanelles et du Bosphore (V. siècle av. J. C. – II siècle apr. J.-C.)*. DHA – Supplement 15, 267-288.

Préteux 2020: Préteux, E., *Traders in Propontis in the Hellenistic Period. Epigraphical and Archaeological Evidences*; in: V. Keleş (ed.) *Propontis and Surrounding Cultures*. İstanbul, 2020, 701-708.

Psoma 2013: Psoma, S., *War or Trade? Attic-Weight Tetradrachms from Second-Century BC Attalid Asia Minor in Seleukid Syria after the Peace of Apameia and Their Historical Context*, in: Thonemann 2013a, 265–300.

Rathmann 2002: DNP XII 2, 161–162 s. v. *Via Egnatia* (M. Rathmann).

Rathmann 2018: Rathmann, M., *Tabula Peutingeriana. Die einzige Weltkarte aus der Antike* ³(Mainz).

Raycheva 2015: Raycheva, M., The Imperial Cult in Perinthos, *ABulg* 19/2, 23–34.

Raycheva 2020: Raycheva, M., Neocorate Temples and Ceremonial Routes of Perinthos in the 3rd Century AD; in: V. Keleş (ed.) *Propontis and Surrounding Cultures*. İstanbul, 2020, 709-714.

Rizos – Sayar 2017: Rizos, E. –Sayar, M. H., Urban Dynamics in the Bosphorus Region during Late Antiquity, in: E. Rizos (ed.), *New Cities in Late Antiquity. Documents and Archaeology*, *Bibliothèque de l'antiquité tardive* 35 (Turnhout) 85–99.

Robert 1974: Robert, L., Des Carpathes a la Propontide, VII: De Périnthe à Apamée, Cyzique et Claros, *StudClas* 16, 1974, 61-80 (= ders., *OpMinSel* VI 1989, 275-310).

Rohde 2012: Rohde, D., Zwischen Individuum und Stadtgemeinde. Die Integration von Collegia in Hafentädten, *Studien zur Alten Geschichte* 15 (Mainz).

Rubin 1980: Rubin, Z., Civil War Propaganda and Historiography, *Collection Latomus* 173 (Brussels).

Rubel 2009: Rubel, A., Die ökonomische und politische Bedeutung von Bosphoros und Hellespont in der Antike, *Historia* 58, 2009, 336-355.

Saddington 2010: Saddington, D., A possible context for the definitive establishment of the Classes Perinthia and Pontica. *ZPE* 175, 239-240.

Sayar 1992: Sayar, M. H., Zum Straßennetz in der Umgebung von Perinthos-Herakleia; şu yayında: R. Pillinger – A. Pülz – H. Vettters (edd.) *Die Schwarzmeerküste in der Spätantike und im frühen Mittelalter*. Viyana 1992, 155-156.

Sayar 1998: Sayar, M. H., Perinthos-Herakleia (Marmara Ereğlisi) und Umgebung. Geschichte, Testimonien, griechische und lateinische Inschriften, *DenkschrWien* 269 = Veröffentlichungen der Kleinasiatischen Kommission 9 (Wien).

Sayar 1999: Sayar, M. H., Pergamon und Thrakien. Ein Beitrag zur Geschichte Thrakiens in der hellenistischen Zeit anhand von Ehreninschriften aus Bisanthe für Eumenes II., Attalos II. und Stratonike; in: P. Scherrer (ed.), *Steine und Wege. Festschrift für Dieter Knibbe zum 65. Geburtstag*, *Sonderschriften des ÖAI* 32 (Wien) 245–251.

Sayar 2010: Sayar, M. H., The Via Egnatia in Eastern Thrace, in: *Via Egnatia Revisited. Common Past, Common Future. Proceedings of the Via Egnatia Foundation Conference, Bitola, February 2009* (Driebergen) 43–44.

Sayar 2016: Sayar, M. H., Die Beziehungen der Bevölkerung der griechischen Poleis des Propontis-Gebiets und der westpontischen Küste von der hellenistischen Zeit bis zum Ende der römischen Kaiserzeit; in V. Cojocaru – A. Rubel, *Mobility in Research on the Black Sea Region*. Cluj-Napoca 2016, 289-300.

Sayar 2018a: Sayar, M. H., The Roman Administration of Thracian Chersonese, in: J. Fournier – M. G. Parissaki (eds.), *Les Communautés du nord Égéen au temps de l'hégémonie romaine. Entre ruptures et continuités, Meletemata 77* (Athens) 41–50.

Sayar 2018b: Sayar, M. H., Settlements in the Territory of a New Capital in Late Antiquity. A Contribution to the Historical Geography of the Land to the West of Constantinople in Late Antiquity, in: L. Vagalinski – M. Raycheva – D. Boteva – N. Sharankov (eds.), *Proceedings of the First International Roman and Late Antique Thrace Conference, BIBulg 44*, 31–35.

Sayar 2020: Sayar, M. H., Propontis'in Kuzey ve Güney Sahillerindeki Şehir Devletleri Arasındaki İlişkilere Bir Örnek: Perinthos ve Kyzikos; in: V. Keleş (ed.) *Propontis and Surrounding Cultures*. İstanbul, 2020, 731-736.

Schmidts 2012: Schmidts, Th., Stützpunkte der römischen Flotten in der Kaiserzeit; in: Th. Fischer, *Die Armee der Caesaren. Archäologie und Geschichte*. Regensburg 354-365.

Schönert-Geiß 1965a: Schönert-Geiß, E., Die Münzprägung von Perinthos, Griechisches Münzwerk = Schriften der Sektion für Altertumswissenschaft. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin 45 (Berlin).

Schönert-Geiß 1965b: Schönert-Geiß, E., Der Hafen von Perinthos in der römischen Kaiserzeit, in: *Atti. Congresso internazionale di numismatica, Roma 11–16 settembre 1961 II* (Rome) 313–317.

Schreiner 1986: Schreiner, P., Städte und Wegenetz in Moesien, Dakien und Thrakien nach dem Zeugnis des Theophylaktos Simokates, in: R. Pillinger (ed.), *Spätantike und frühbyzantinische Kultur Bulgariens zwischen Orient und Okzident. Referate gehalten im Rahmen eines gemeinsam mit dem Bulgarischen Forschungsinstitut in Österreich organisierten Arbeitsgespräches vom 8. bis 10.*

November 1983, *Schriften der Balkankommission. Antiquarische Abteilung* 16 (Vienna) 25–35.

Soustal 1991: Soustal, P., TIB 6. Thrakien (Thrake, Rodope und Haimimontos), *DenkschrWien* 221 (Wien).

Spielvogel 2006 : Spielvogel, J., *Septimius Severus, Gestalten der Antike* (Darmstadt)

Thonemann 2013: Thonemann, P., The Attalid State, 188–133 BC, in: Thonemann, P. (ed.), *Attalid Asia Minor. Money, International Relations and the State* (Oxford) 1–47.

Topalilov 2020: Topalilov, I., On the Perinthos-Heraklea 37, *Studia Antiqua et Archaeologica* 26 (1), 59-68

Valeva et al. 2015: Valeva, J. –Nankov, E. –Graninger, D. (eds.), *A Companion to Ancient Thrace, Blackwell Companions to the Ancient World* (Malden, MA).

Ward-Perkins 2014: Ward-Perkins, W., A Most Unusual Empire: Rome in the Fourth Century, in: C. Rapp – H. A. Drake (eds.), *The City in the Classical and Post-Classical World. Changing Contexts of Power and Identity* (New York) 109–129.

Weber 2016: Weber, E., Die Datierungen des antiken Originals der Tabula Peutingeriana, *Orbis Terrarum* 14, 229-258.

Westphalen 2016: Westphalen, S., Die Basilika am Kalekapı in Herakleia-Perinthos. Bericht über die Ausgrabungen von 1992–2010 in Marmara Ereğlisi, *IstForsch* 55 (Tübingen).

Wheeler 2011: Wheeler, E. L., Roman Fleets in the Black Sea: Mysteries of the Classis Pontica. *Acta Classica* 55, 119-154.

Wiemer 2002: Wiemer, H.-U., *Krieg, Handel und Piraterie. Untersuchungen Zur Geschichte des hellenistischen Rhodos*. Berlin.

Wulff 1903: Wulff, O., Die Koimesiskirche in Nicäa und ihre Mosaiken nebst den verwandten kirchlichen Baudenkmalern. Eine Untersuchung zur Geschichte der byzantinischen Kunst im 1. Jahrtausend, *Zur Kunstgeschichte des Auslandes* 13. (Strasbourg).

Zahrnt 2015: Zahrnt, M., Early History of Thrace to the Murder of Kotys I (360 BCE), in: Valeva et al., 33–47.